

A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon

Branyiczki Réka–Gábos András

10.61501/TRIP.2018.7

1. Bevezetés

A kilencvenes évek végének és a kétezres évek első felének stagnáló, enyhén javuló szegénységi trendjeit Magyarországon a nemzetközínél korábban meginduló gazdasági és pénzügyi válság, majd annak lecsengése alaposan felbolygatta. 2007 és 2012/2013 között növekedtek az egyenlőtlenségek, és ezzel párhuzamosan a jövedelmi szegénység¹ is (a Táarki adatai szerint 2007 és 2012 között 12,6 százalékol 17 százalékra, a KSH adatai szerint 2007 és 2013 között 12,3 százalékról 15 százalékra), de különösen erőteljesen növekedett a reáljövedelmek alakulásával szoros kapcsolatban álló súlyos anyagi depriváció² mértéke (Tárki: 2009 és 2012 között: 34 százalékról 37 százalékra; KSH: 2007 és 2013 között: 18 százalékról 28 százalékra). A válság lecsengésével azonban mindkét mérőszám esetében számottevő csökkenést figyelhetünk meg: a KSH adatai szerint előbbi 15 százalékról 13,4 százalékra, utóbbi pedig 28 százalékról 16 százalékra csökkent (KSH, 2017, Szivós–Tóth, 2012). Ugyancsak éreztették hatásukat az erőteljes társadalompolitikai beavatkozások, amelyek részben a politikai váltógazdálkodással, részben a válságkezeléssel függtek össze (Gábos–Tóth, 2017).

A Táarki Háztartás Monitor felvételéből származó – jellegéből fakadóan a beavatkozások közvetlen hatásainak elkülönítésére csak korlátozottan alkalmas – keresztmetszeti adok időbeli vizsgálata azt mutatta, hogy a gazdasági és

¹ A szegénységi küszöb: az adott évben a nemzeti ekvivalens nettó háztartásjövedelem mediánjának 60 százaléka alatt élők aránya a teljes népességben.

² Akkor tekintünk valakit súlyosan anyagi depriváltnak, ha a következő kilenc tétel közül legalább négy esetében depriváltként azonosítható: A háztartás 1. képtelen a nem várt kiadásokat fedezni; 2. nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást az otthonán kívül; 3. nem képes a különféle tartozások törlesztésére; 4. nem engedhet meg magának minden másnap egy hús-, csirke- vagy halételt; 5. nem képes az otthonát megfelelően fűteni. A háztartás anyagi okokból kénytelen lemondani 6. a mosógépről, 7. a színes televízióról, 8. a telefonról, 9. a személyes használatú autóról. Nem súlyosan, de anyagi deprivált valaki, ha ugyanezen kilenc tétel közül legalább három esetében fennáll a depriváltság.

pénzügyi válság időszakában (2009 és 2012 között) tovább erősödtek azok a – rendszerváltást követő időszak nagyobb részében is megfigyelt – tendenciák, amelyek a társadalom szegmentálódására, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profiljának mind élesebbé válására, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztettség generációk közötti újratermelődésének felerősödésére utalnak (*Gábos és szerzőtársai*, 2012). A 2012 és 2014 közötti időszakban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette (*Gábos és szerzőtársai*, 2015, 57. o.). Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy a keresztmetszeti adatokon végzett elemzés megállapításait követéses vizsgálatok adatainak használatával ellenőrizzük.

Első lépésként azonban kihasználjuk a longitudinális elemzésnek azt az előnyét is, hogy az idődimenzió figyelembevétele más pontokon is kiegészítheti a keresztmetszeti adatok pillanatfelvételeit. A társadalompolitika számára is lényeges információ például, hogy az ideiglenesen vagy a tartósan szegények vannak-e többségben azok között, akiket egy adott évben szegénynek látunk? Mely társadalmi csoport tagjai lesznek nagyobb eséllyel be-, illetve kilépők? Az Eurostat adatai szerint Magyarországon a 2011-ben jövedelmi szegénységben élő 13,8 százaléknyi népesség 64 százaléka volt tartósan szegény.³ Ez mindkét mutató esetében az EU-átlag körüli értéket jelent. Ugyancsak EU-átlag körüli volt a 2008 és 2012 közötti időszakban a szegénységből kilépők aránya, az előző évben szegények körülbelül 35 százaléka. Eközben a szegénységbe belépők aránya ebben az időszakban átlagosan 5,5 százalék körül, az EU-átlag alatt volt (*Vaalavuo*, 2015). Korábbi, 2006–2009-es adatok alapján az Európai Bizottság elemzése hazánkat egy olyan országcsoportba sorolta, amelyet magas belépési és alacsony kilépési kockázat, illetve relatíve magas tartós szegénység jellemez (*EC*, 2013).

Elemzésünkhöz az Eurostat által koordinált jövedelem és életkörülmények vizsgálat (*European Union Statistics and Living Conditions, EU-SILC*) longitudinális adatbázisát használjuk. Az adatbázis és az általunk alkalmazott módszertan rövid leírását (2. fejezet) követően először a tartós szegénység és tartósan súlyos anyagi depriváció időbeli trendjeit mutatjuk be nemzetközi összehasonlításban (3. fejezet), majd a szegénységbe, illetve súlyos anyagi deprivációba 2009 és 2012 között be-, és a 2011 és 2014 között kilépőket vetjük össze fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők szerint (4. fejezet). Ezt követően többváltozós statisztikai módszerrel elemezzük e társadalmi-gazdasági jellemzők együttjárását a jövedelmi szegénységgel és a súlyos anyagi deprivációval (5. fejezet). A tanulmány összefoglalóval zárul (6. fejezet).

³ Vagyis 2011-ben és a megelőző három évben legalább kettőben szegény volt.

2. Adatok és módszertan – EU-SILC longitudinális adatbázis leírása

Az EU-SILC longitudinális adatbázisát elemezzük. Bár az EU-SILC elsősorban nemzetközileg összehasonlítható keresztmetszeti adatokat szolgáltat, egy úgynevezett rotációs módszerrel négyéves paneladatokat is közlétesz. A módszer lényege, hogy a keresztmetszeti mintát négy, egyenként is reprezentatív almintára bontják, amelyből az elsőt nem követik, a másodikat kettő, a harmadikat három, a negyediket négy éven keresztül felkeresik. Így a keresztmetszethez képest jóval kisebb minta alapján és legfeljebb négyéves időszakra, de képet kapunk az egyéni szintű időbeli változásokról. Az egyének követése azért fontos, hogy a szegénységnek és a társadalmi kirekesztődésnek ne csak az előfordulását, de a dinamikáját, tartósságát is vizsgálni tudjuk, például azt, hogy hogyan változik az egyén jövedelme, munkaerőpiaci helyzete az évek során, kit milyen hosszú ideig sújt a jövedelmi szegénység, az anyagi depriváció stb.

A panelmintát torzíthatja a minta kopása, vagyis az egyének kiesése a mintából évről évre. Ezt az EU-SILC esetében az Eurostat súlyozással korrigálja, de ennek ellenére jellemző, hogy a panelmintán számolt éves szegénységi mutatók alacsonyabbak, mint a teljes keresztmetszeti mintából nyert indikátorok. Úgy tűnik tehát, hogy a sérülékenyebbek nagyobb eséllyel kopnak ki a panelmintából (*Vaalavuo, 2015*).

A longitudinális EU-SILC adatbázisának egyik fő célja, hogy kiszámíthatók legyenek a szegénység és társadalmi kirekesztettség tartósságának mérőszámai. Tanulmányunkban a jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció keresztmetszeti és longitudinális mutatóit használjuk. Utóbbiak közül a tartós szegénységi ráta azoknak az arányát mutatja a népességben belül, akik az adott évben és a megelőző háromból legalább két évben a relatív jövedelmi szegénységi küszöb szintje alatt éltek. Azonos módon számítjuk a tartós súlyos anyagi deprivációs rátát. Tehát, a tartós szegénység és anyagi depriváltság indikátora azt mutatja, hogy mekkora azoknak az aránya, akik nemcsak átmenetileg, de hosszabb időszakon keresztül szegények vagy anyagilag depriváltak. A különbség a két csoport – az átmenetileg és tartósan szegények – életkörülményei között jelentős lehet. A tartós szegénység negatív hatásai közt szerepel a rosszabb fizikai és mentális egészség, a gyengébb iskolai teljesítmény, az alacsonyabb jövőbeli jövedelmek stb. (például *Duncan–Brooks–Gunn, 1997, Vaalavuo, 2015*).

Elemzésünkhöz a 2013. évi és a 2015. évi EU-SILC longitudinális adatbázisokat vizsgáljuk, amelyeknek jövedelmi referenciaévei a 2009–2012 és a 2011–2014; az előbbi még a válság, az utóbbi már a kilábalás időszaka. Mind

a longitudinális, mind a keresztmetszeti mutatók esetében a négyéves panelmintából indulunk ki, amelyben azok szerepelnek, akik mind a négy egymást követő évben részt vettek a kutatásban. Eredményeinket minden esetben a referenciaévre közöljük: tehát például a 2013-ban felvett adatokat 2012-esként jelenítjük meg. A következő fejezetekben leíró statisztikákat mutatunk be, majd többváltozós elemzést végzünk.

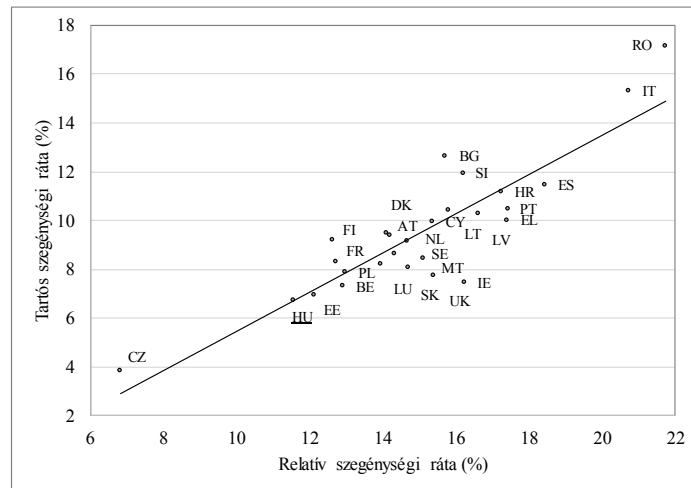
3. Tartós szegénység és tartós anyagi depriváció Magyarországon és az EU-ban

A keresztmetszeti, adott évre vonatkozó relatív jövedelmi szegénység és a megelőző négy évet leíró tartós szegénység között lineáris kapcsolat van (*Jenkins–Van Kerm*, 2012): azokban az EU-országokban, ahol adott évben alacsony/magas a szegénység, ott jellemzően a tartós szegénység is alacsony/magas. Nemzetközi összehasonlításban Magyarországon, ahogyan azt a bevezetésben láttuk, mindkét indikátor értéke alacsony: a szegénység 2012-ben 11,5 százalék, a tartós szegénység 2009–2012 között a népesség 6,7 százalékát sújtotta (*1. ábra*). Európában Csehországban a legkisebbek az értékek (körülbelül 7 és 4 százalék), Romániában pedig a legmagasabbak (körülbelül 22 és 17 százalék).

Szemléletes a *2. ábra*, amely azt mutatja, hogy a 2012-ben szegény népesség hány százaléka volt tartósan (vagyis a megelőző három évből legalább még kettőben) szegény. Hasonló keresztmetszeti adatok mögött gyökeresen eltérő dinamikát láthatunk. Így például, míg a szegénységi ráta 2012-ben Írországban és Bulgáriában is 16 százalék körül volt, addig közülük a tartósan szegények aránya az előbbiben 46 százalék, az utóbbiban 80 százalék volt.

Figyelembe véve, hogy a két országban négy év alatt a személyek hasonló arányban (29 százalék és 28 százalék) kerültek legalább egyszer a szegénységi küszöb alá (lásd *3. ábra*), elmondhatjuk, hogy Írországban a szegénységbe csúszók jóval nagyobb eséllyel léptek ki onnan, míg Bulgáriában a döntő többség tartósan a szegénységi küszöb alatt élt. Szintén magas volt a fluktuáció az Egyesült Királyságban, ahol a népesség körülbelül harmada tapasztalta meg a szegénységet a négy év során, de 2012-ben tartósan szegénynek csak mindössze a népesség 8 százaléka minősült (*3. ábra*).

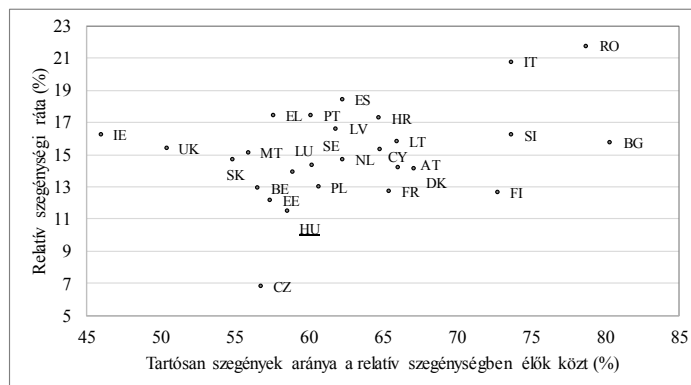
1. ábra. Relatív jövedelmi szegénységi ráta és tartós szegénységi ráta, 2012

Országnevek rövidítései: AT – Ausztria, BE – Belgium, BG – Bulgária, CY – Ciprus, CZ – Csehország, DK – Dánia, EE – Észtország, EL – Görögország, ES – Spanyolország, FI – Finnország, FR – Franciaország, HR – Horvátország, HU – Magyarország, IE – Írország, IT – Olaszország, LV – Lettország, LT – Litvánia, LU – Luxemburg, MT – Málta, NL – Hollandia, PL – Lengyelország, PT – Portugália, RO – Románia, SI – Szlovénia, SK – Szlovákia, SE – Svédország, UK – Egyesült Királyság.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

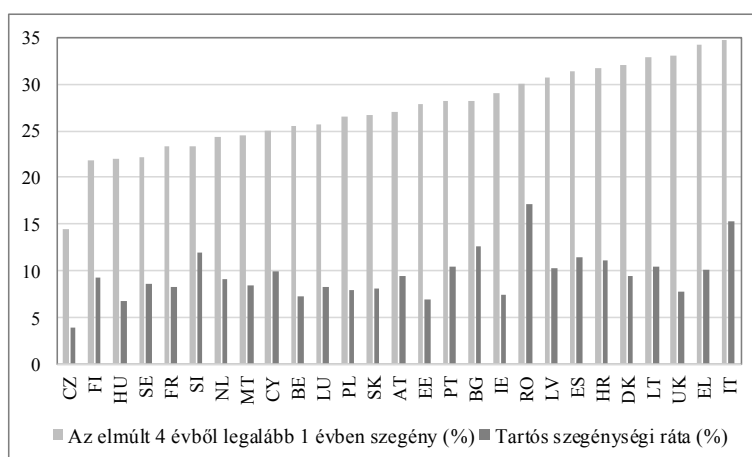
2. ábra. Relatív jövedelmi szegénységi ráta és köztük a tartósan szegények aránya, 2012

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

3. ábra. Tartós szegénységi ráta és az elmúlt négy évből legalább egyszer a szegénységi küszöb alatt élők aránya, 2012

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

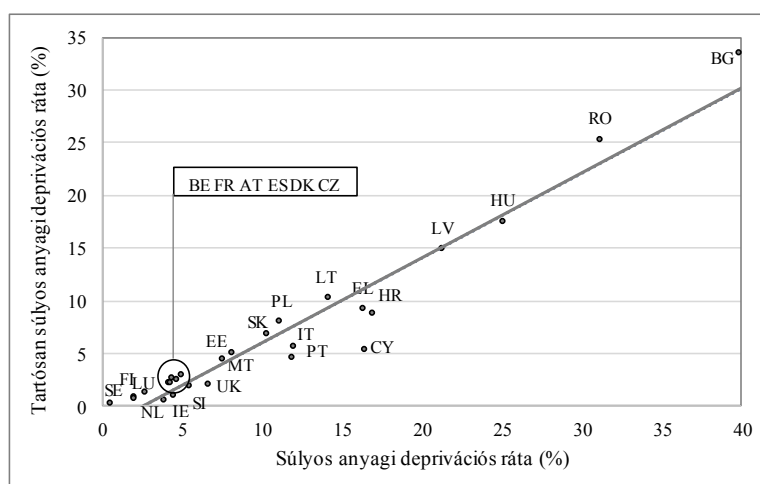
Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

Magyarországon európai viszonylatban alacsony a jövedelmi szegénység: a 2009–2012 között legalább egyszer szegénységi küszöb alá kerülők aránya is csak a népesség kicsivel több, mint ötödét tette ki, amivel „dobogós” az ország, ez az érték csak Finnországban és Csehországban alacsonyabb. A tartósan szegények a 2012-ben szegények közel háromötödét (58 százalék) tették ki, ami szintén relatíve alacsony érték európai összehasonlításban.

Magyarország azonban markánsan eltérő képet mutat, ha a relatív és erőforrás-oldali szegénységi indikátor helyett az abszolút és nem monetáris, hanem fogyasztásorientált anyagi deprivációs rátát figyeljük meg (az anyagi deprivációról bővebben lásd *Gábos és szerzőtársai, 2016*). Az anyagi depriváció szorosabb összefüggésben áll az országok gazdasági teljesítményével és átlagos életszínvonalával, például az egy főre vetített GDP-vel, és ennek megfelelően a szórása is jóval nagyobb, mint a szegénységi rátáé. Svédországban 1 százalék alatti, Bulgáriában közel 40 százalék volt a súlyos anyagi deprivációs ráta 2012-ben (*4. ábra*). 2014-ben, tehát már a válság utáni évben, az intervallum szűkebb volt: a mutató értékei 2 százalék és 33 százalék között alakultak. Magyarországon kifejezetten magas a súlyos anyagi depriváció, 2012-ben 25%,

2014-ben 19 százalék volt,⁴ így a relatív szegénységgel ellentétben anyagi depriváció tekintetében a sereghajtók között vagyunk.

4. ábra. Súlyos anyagi deprivációs ráta és a tartós súlyos anyagi deprivációs ráta, 2012

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

A keresztmetszeti és a tartós jövedelmi szegénység mutatóihoz hasonlóan a 2012-es keresztmetszeti és a tartós (vagyis a megelőző három évből legalább még kettőben) súlyos anyagi depriváció között is lineáris a kapcsolat (4. ábra). Az európai országok többségében a népesség kevesebb mint tizede volt súlyosan anyagilag deprivált, és kevesebb mint 5 százaléka volt tartósan súlyosan deprivált. Négy országban kiugróan magasak az értékek: Bulgáriában, Romániában, Magyarországon és Lettországon 20 százalék fölötti a súlyos deprivációs, és 15 százalék feletti a tartós súlyos deprivációs ráta.

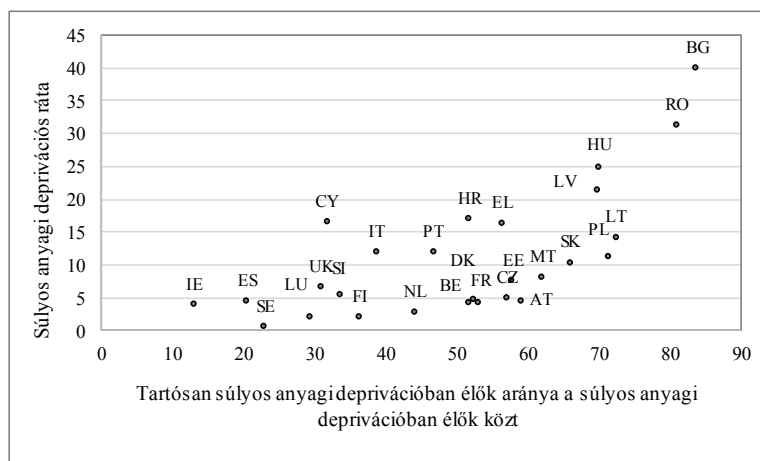
Az uniós tagállamokban 2012-ben a súlyos anyagi deprivációban élők 13–84 százaléka volt tartósan súlyosan anyagilag deprivált (5. ábra). Akárcsak a jövedelmi szegénység esetében, a minimum- és maximumértékek ismét Írországhoz és Bulgáriához tartoznak. Magyarországon a 2012-ben súlyos anyagi deprivációban élők 70 százaléka volt egyben tartósan deprivált is, a többség

⁴ A Társadalmi Háztartás Monitor adatai szerint az anyagi depriváció még ennél is nagyobb lehetett Magyarországon ebben az időszakban: 2014-ben közel 29 százalék, 2015-ben 22 százalék.

tehát „állandó” tagja a csoportnak. Ezzel szemben a fluktuáció magas Ciprus esetében, ahol bár 15 százalék feletti a súlyos anyagi deprivációban élők aránya, mindössze harmaduk élt tartósan ebben a helyzetben, a többséget a négy év legalább felében nem sújtotta súlyos anyagi depriváció.

A súlyos és a tartósan súlyos anyagi deprivációt 2012 és 2014 között összevetve azt figyelhetjük meg, hogy 2014-ben – alacsonyabb keresztmetszeti depriváció mellett – a tartósan depriváltak aránya magasabb, mint két évvel korábban volt. Ebből arra következtetünk, hogy a válság idején többeket sújtott átmenetileg anyagi depriváció, később, a 2011–2014-es időszakban kisebb a depriváltak aránya, de ritkább az átjárás (kilépés) is, a döntő többség tartósan deprivált.

5. ábra. Súlyos anyagi deprivációs ráta és köztük a tartósan súlyos anyagi deprivációban élők aránya, 2012

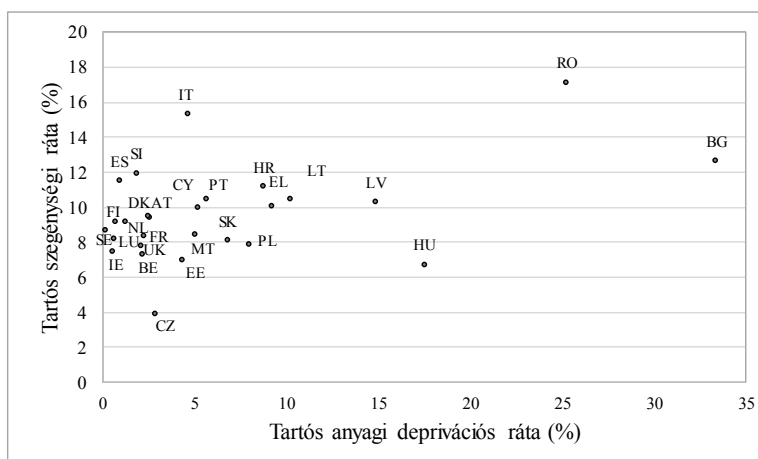

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

A továbbiakban megnézzük, hogy milyen változások történtek a tartós jövedelmi szegénység és a tartós súlyos anyagi depriváció tartósságának kapcsolatában 2012 és 2014 között. Ennek megfelelően, a 6. és 7. ábra a tartós szegénységi és a tartós anyagi deprivációs rátát mutatja 2012-ben és 2014-ben. A két ábrát összevetve azt látjuk, hogy az anyagi depriváció és annak szórása időben csökkent, az országok a vízszintes tengelyen balra csúsztak. Ezzel szemben a szegénységi ráta szórása nőtt: a jövedelmi szegénység több országban emelkedett, néhol csökkent.

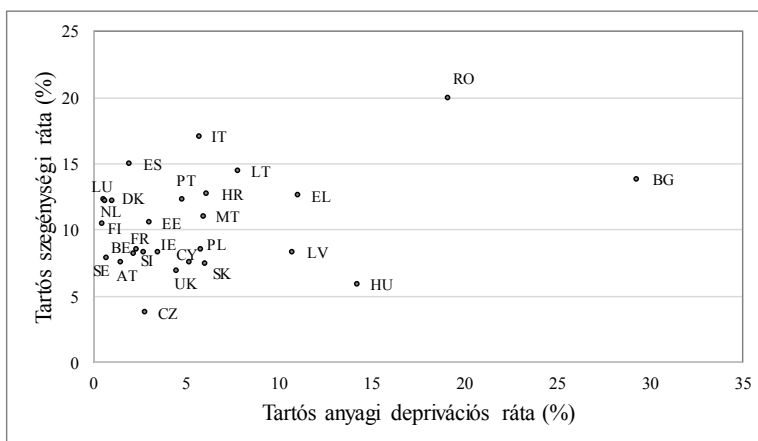
6. ábra. Tartós súlyos anyagi depriváció és tartós szegénység, 2012 (százalék)

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintája alapján.

7. ábra. Tartós súlyos anyagi depriváció és tartós szegénység, 2014 (százalék)

Megjegyzés: az országnevek rövidítéseit lásd az 1. ábra alatt.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintája alapján.

Míg a válság széles rétegeket sújtott, addig 2014-re a kilábalással együtt a jövedelmi egyenlőtlenségek is növekedtek. Magyarországon javult a helyzet: 17,5 százalékról 14 százalékra csökkent a tartós anyagi depriváció, míg a tartós szegénységi ráta enyhén, 6,7 százalékról 6 százalékra esett vissza. Azt mondhatjuk tehát, hogy a jövedelemeloszlás alján az egyenlőtlenség érdemben nem változott, de az életszínvonal javult.

4. Szegénység, anyagi depriváció és válság – a be- és kilépők társadalmi jellemzők szerinti összetétele

Ebben a fejezetben arra a kérdésre keressük a választ, hogy a válság időszakában szegénnyé, anyagi depriválttá válók mennyiben hasonlítanak azokhoz, akik a válság lecsengésével kiléptek ezekből az állapotokból. Elemzésünkhöz, amelyet ezen a ponton Magyarországra szűkítünk, leválogattuk azokat a személyeket, akik 2009-ben nem voltak szegények, de 2012-ben már igen (belépők), valamint azokat, akik 2011-ben szegények voltak, de 2014-ben már nem (kilépők). Ezt követően megvizsgáltuk ennek a részmintának az összetételét iskolázottság, a lakóhely népsűrűsége és a háztartásban élő gyermekek száma szerint. Külön-külön vizsgáltuk a jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció által érintettek körét.

4.1. A jövedelmi szegénység dinamikája Magyarországon

A 2009 és 2012 között jövedelmi szegénnyé válók és a 2011 és 2014 között kilépők aránya közel azonos. Társadalmi-demográfiai jellemzők (a személy iskolázottsága, munkaerő-piaci státusza, a személy háztartásának gyermekszáma és a háztartás lakóhelye 2012-ben) szerint vizsgálva a legfontosabb következtetés, hogy a válság időszakában (2009 és 2012 között) szegénnyé válók körében többen voltak az általában magasabb szegénységi kockázatú csoportba tartozók, mint a 2011 és 2014 között kilépők között.

Az EU-SILC longitudinális adatbázisa alapján 2009-ben a magyar népesség 12 százaléka, 2012-ben 13 százaléka élt az ekvivalens háztartásjövedelem mediánjának 60 százalékánál alacsonyabb jövedelemből. A népesség négyötöde egyik évben sem, 7 százaléka pedig mindkét évben szegény volt (*1. táblázat*). A szegénységbe be- és abból kilépők aránya a két év összevetésében közel azonos, 6, illetve 5 százalék volt.

1. táblázat. A jövedelmi szegénységben élők dinamikája a 2012. évi teljes népességben, 2009–2012 (fő, százalék)

	2012-ben nem szegény	2012-ben szegény	Összesen	
	százalék		N	százalék
2009-ben nem szegény	81	6	3882	88
2009-ben szegény	5	7	540	12
Összesen	87	13	4422	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi longitudinális mintáin.

2011 és 2014 között a szegénység összességében 13 százalékról 12 százalékra csökkent (2. táblázat). A népesség helyzetének változása a két évben megfigyelt szegénységi helyzet szerint nagyon hasonló ahhoz, mint amit 2009 és 2012 között figyelhettünk meg: ebben a periódusban a népesség több mint négyötöde egyik időpontban sem volt szegény, 7 százaléka viszont mindkét időpontban az volt. A szegénységbe belépők aránya 5, az abból kilépőké pedig 7 százalék volt.

2. táblázat. A jövedelmi szegénységben élők dinamikája a 2014. évi teljes népességben, 2011–2014 (fő, illetve százalék)

		2014-ben nem szegény	2014-ben szegény	Összesen
2011-ben nem szegény	fő	2836	170	3006
	százalék	82	5	87
2011-ben szegény	fő	234	233	467
	százalék	7	7	13
Összesen	fő	3070	403	3473
	százalék	88	12	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintáin.

Visszaautalunk arra a 3. fejezetben már tárgyalt jellemzőre, hogy a két (keresztmetszeti és longitudinális) adatbázison végzett becslés nem feltétlenül vezet azonos eredményre, illetve a periódus végpontjainak összevetéséből kimarad a köztes évek dinamikája.

A szegénnyé válók 46 százaléka volt a legfeljebb általános iskolát és 50 százaléka középiskolát végzett, és csupán 4 százalék volt köztük a diplomás (3. táblázat). Ezzel szemben, a kilépők egytizede felsőfokú végzettségű volt, és valamivel több, mint egyharmada a legalacsonyabb végzettségűek közül került ki.

Annak ellenére, hogy – az iskolázottsággal szemben – az egyének gazdasági aktivitási státusa nagyobb változásokat mutathat egy ilyen rövid időszakban is,

érdemes megvizsgálni a jövedelmi szegénységbe be-, és abból kilépők összetételét e jellemző szerint.⁵ A jövedelmi szegénnyé válók kevesebb mint egyharmada volt foglalkoztatott, míg a kilépők körében arányuk elérte az 50 százalékot. Hasonlóképpen, a munkanélküliek tették ki a belépők ötödét, a kilépőknek azonban csak kevesebb mint egytizedét (8 százalék). A belépők fele, a kilépők kétötöde gazdaságilag inaktív volt.

A gyermektelenek lényegesen nagyobb arányban képviseltették magukat a ki- (56 százalék), mint a belépők (35 százalék) között, míg a két- és többgyermekeseknél ennek ellentétét figyelhetjük meg. Az egygyermekesek aránya közel ugyanakkora (16, illetve 18 százalék) volt a szegénnyé válók és a szegénységből kilépők körében.

3. táblázat. A jövedelmi szegénységbe 2009 és 2012 között be-, illetve 2011 és 2014 között kilépők összetétele iskolai végzettség szerint Magyarországon (százalék)

	Belépők (2009–2012)	Kilépők (2011–2014)
<i>Iskolázottság</i>		
Legfeljebb általános	45,7	36,5
Középfokú	50,4	53,3
Felsőfokú	4,0	10,2
Összesen	100,0	100,0
<i>Munkaerőpiaci státus</i>		
Foglalkoztatott	31,7	50,6
Munkanélküli	19,1	8,0
Inaktív	49,3	41,4
Összesen	100,0	100,0
<i>Gyermekszám</i>		
0	34,7	55,8
1	16,4	17,5
2	28,9	15,8
3+	16,6	10,9
Összesen	100,0	100,0
<i>Lakóhely</i>		
Sűrűn lakott	15,0	21,5
Közepesen sűrűn lakott	19,0	15,2
Ritkán lakott	66,0	63,3
Összesen	100,0	100,0

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi és 2015. évi longitudinális mintáin.

⁵ A KSH adatai szerint 2009 és 2012 között a foglalkoztatottsági ráta 48,8százalékról 50,1 százalékra, 2011 és 2014 között pedig 49,1 százalékról 54,1 százalékra nőtt. Ezzel párhuzamosan, a munkanélküliek aránya az első időszakban (2009–2012) 10 százalékról 11százalékra növekedett, a másodikban (2011–2014) pedig 11százalékról 7,7százalékra csökkent.

Végül a lakóhely népsűrűsége⁶ szerint is megvizsgáltuk a be- és kilépők összetételét. A szegénységbe belépők kétharmada ritkán lakott, egyötöde pedig közepesen sűrűn lakott település lakója volt, míg a fővárosiak a jövedelmi szegénnyé válók 15 százalékát tették ki. A kilépők esetében a ritkán, illetve közepesen sűrűn lakott településeken élők aránya valamelyest csökkent, és ezzel együtt a fővárosiak aránya 22 százalékra nőtt.

4.2. Súlyos anyagi depriváció dinamikája Magyarországon

Magyarországon nemcsak a súlyos anyagi deprivációban élők aránya magasabb, mint a jövedelmi szegényeké, de a megfigyelt dinamika is erőteljesebb, nagyobb a ki- és beáramlás mértéke az egyes kategóriák között. A jövedelmi szegénységhez hasonlóan a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők között is jellemzően nagyobb arányban vannak jelen az általában magasabb kockázatú csoportok tagjai, de a súlyos anyagi deprivációba be- és kilépők egyaránt jobb társadalmi háttérűek, mint a jövedelmi szegénység esetében.

A jövedelmi szegénységhez hasonlóan, megvizsgáltuk a súlyos anyagi depriváció magyarországi dinamikáját is a válság időszakában. 2009-ben magyar népesség 24 százaléka, 2012-ben pedig 29 százaléka élt súlyos anyagi deprivációban. A népesség kétharmada egyik évben sem volt deprivált, ezzel szemben közel egyötödük (18 százalék) mindkét évben deprivált volt (4. táblázat). A súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők aránya (11 százalék) közel kétszerese volt a kilépőkének (6 százalék).

4. táblázat. A súlyos anyagi deprivációban élők dinamikája a 2012. évi teljes népességben, 2009–2012 (fő, illetve százalék)

		2012-ben nem deprivált	2012-ben deprivált	Összesen
2009-ben nem deprivált	fő	2 877	503	3 380
	százalék	65	11	76
2009-ben deprivált	fő	257	785	1 042
	százalék	6	18	24
Összesen	fő	3 134	1 288	4 422
	százalék	71	29	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintáin.

⁶ Az EU-SILC esetében a népsűrűség használható változó a lakóhely jellemzésére, a hazai statisztikai gyakorlatban megszokott településtípus vagy településméret helyett. Magyarország esetében az itt alkalmazott hármaskategorizálás nagyjából a főváros („sűrűn lakott”), városok („közepesen sűrűn lakott”), községek, falvak („ritkán lakott”) felosztásnak feleltethető meg.

A súlyos anyagi deprivációban élők aránya 27 százalékról 20 százalékra csökkent 2011 és 2014 között. A 2009–2012 közötti időszakhoz hasonlóan a népesség mintegy kétharmada egyik évben sem volt deprivált. 14 százalék azok aránya, akik mindkét évben érintettek voltak. A belépők aránya 6 százalék, a kilépőké pedig kétszer ennyi, 13 százalék volt (5. táblázat).

5. táblázat. A súlyos anyagi deprivációban élők dinamikája a 2014. évi teljes népességben, 2011–2014 (fő, illetve százalék)

		2014-ben nem deprivált	2014-ben deprivált	Összesen
2011-ben nem	fő	2306	212	2518
deprivált	százalék	66	6	73
2011-ben	fő	457	498	955
deprivált	százalék	13	14	27
Összesen	fő	2763	710	3473
	százalék	80	20	100

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2015. évi longitudinális mintáin.

A jövedelmi szegénységhez hasonlóan a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők között is jellemzően nagyobb arányban vannak jelen az általában magasabb kockázatú csoportok tagjai, mint a kilépők között, azonban néhány fontosabb eltérést is megfigyelhetünk (6. táblázat).

Összefüggésben azzal, hogy a súlyos anyagi deprivációban élők aránya magasabb a népességben, mint a jövedelmi szegényeké, valamint azzal, hogy a jövedelmi szegénységben és a súlyos anyagi deprivációban élőket részben átfordító, részben különböző csoportok alkotják, a magasabb szegénységi kockázatú csoportok aránya kisebb. Így például a legfeljebb általános iskolát végzettek a 2009 és 2012 között súlyos anyagi deprivációs helyzetbe kerültek egyharmadát, a kilépők pedig valamivel több, mint egynegyedét tették ki, miközben a jövedelmi szegénnyé válók esetében 46, illetve 37 százalék volt az arányuk. Hasonlóképpen, a falvakban élők a jövedelmi szegények esetében a be- és kilépők körülbelül kétharmadát, a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe kerülők, illetve abból kilépők mintegy felét tették ki.

Hasonlóképpen megfigyelhetjük, hogy a súlyos anyagi deprivációba lépők majd onnan kilépők jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a relatív szegénységbe be- és kilépők. Az előbbi esetben az egyes kategóriák arányainak különbségei a be- és kilépők között általában kisebbek, mint a jövedelmi szegénység esetében megfigyeltek. Így például, míg a legalacsonyabban iskolázottak aránya a jövedelmi szegénységbe be- és kilépők között 9 százalékponttal csökkent, addig a súlyos anyagi depriváció esetében csak 6 százalékponttal.

Ugyanezek a különbségek a diplomások esetében 6, illetve 4 százalékpont voltak. Még szembetűnőbb a különbség a gazdasági aktivitás kategóriái és a gyermekszám szerint. Míg a jövedelmi szegénység esetében a foglalkoztatottak arányában közel 20 százalékpontos, a munkanélküliekben pedig több mint 10 százalékpontos a különbség a be- és kilépők között, addig a súlyos anyagi depriváció esetében ez az arány 4, illetve 5 százalék. A nem gyermekkel élők esetében arányában a jövedelmi szegénység esetében megfigyelt 21 százalékpont a súlyos anyagi depriváció vizsgálatakor az 1 százalékpontot sem éri el. Igaz ugyanakkor, hogy az egy- és három- vagy többgyermekesek körében a súlyos anyagi depriváció esetében jelentősebbek az eltérések.

6. táblázat. A súlyos anyagi deprivációba 2009 és 2012 között be-, illetve 2011 és 2014 között kilépők összetétele iskolai végzettség szerint, Magyarországon (százalék)

	Belépők (2009–2012)	Kilépők (2011–2014)
<i>Iskolázottság</i>		
Legfeljebb általános	33,8	27,5
Középfokú	55,9	58,6
Felsőfokú	10,3	14,0
Összesen	100,0	100,0
<i>Munkaerőpiaci státus</i>		
Foglalkoztatott	41,7	45,7
Munkanélküli	12,2	6,9
Inaktív	46,1	47,4
Összesen	100,0	100,0
<i>Gyermekszám</i>		
0	52,3	51,7
1	24,8	18,5
2	14,7	14,1
3+	8,1	15,8
Összesen	100,0	100,0
<i>Lakóhely</i>		
Sűrűn lakott	27,5	24,4
Közepesen sűrűn lakott	15,2	25,1
Ritkán lakott	57,3	50,5
Összesen	100,0	100,0

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi és 2015. évi longitudinális mintáin.

Végül, szembeötlő, hogy a gyermekszám esetében nem érvényes az az állítás, hogy a belépők körében nagyobb az általában magasabb szegénységi kockázatú csoportok súlya, mint a kilépők között – ahogyan azt a jövedelmi szegénység esetében láttuk. Már említettük, hogy míg a jövedelmi szegénység esetében jelentős különbség volt a be- és a kilépők között a gyermeket nem nevelők

arányában, addig a súlyos anyagi depriváció esetében az eltérés már nem figyelhető meg. Sőt, ha a három- és többgyermekeseket vizsgáljuk, akkor látható, hogy a súlyos anyagi depriváció esetében arányuk a kilépők, nem pedig a belépők körében magasabb (16 százalék, a 8 százalékkal szemben).

5. Többváltozós elemzés

A szegénységbe és a súlyos anyagi deprivációba be- és kilépők leírása után a többváltozós elemzés célja, hogy megvizsgáljuk, milyen szerepe van a két időszakban az egyes jellemzőknek akkor, ha a hatásukat együttesen vizsgáljuk. A 2009–2012-es és a 2011–2014-es panelmintákon probit regressziókat becsültünk, ahol a függő változók – vagyis a súlyos anyagi depriváció, illetve a jövedelmi szegénység– dichotómok (0, ha a személy nem szegény/nem deprivált és 1, ha igen).

A független változók az eddig is vizsgált tényezők: iskolázottság, munkaerőpiaci státus, gyermekszám és a lakóhely népsűrűsége (a kategóriákat lásd a 3. és 6. táblázatban). Az eredményeket (átlagos marginális hatásokat közlünk) a 7. táblázat foglalja össze.

A becsült együtthatók szignifikanciaszintje és értékei arra utalnak, hogy a súlyos anyagi deprivációban élők – a jövedelmi szegényekkel összevetve – egy nagyobb és heterogénebb csoport, főként a válság idején, amikor nem csak a jellemzően magas szegénységi kockázatú csoportok tagjai voltak érintettek. A második időszakra nőtt az anyagi deprivációban élők vizsgált jellemzők szerinti homogenitása. Ez erősíti a kiinduló hipotézisünket, amely szerint a válság enyhülésével elsődlegesen az általában magasabb státusú (vagy másként fogalmazva az alsóközép- és középosztályba tartozók), de a pénzügyi és gazdasági krízis során – a reáljövedelmek csökkenése és az eladósodottság miatt – nehéz körülmények közé kerülők helyzete javult.

A magas iskolai végzettség és a munka nyújtja a legerősebb védelmet a szegénység ellen mind a két időszakban, akár súlyos anyagi deprivációról, akár jövedelmi szegénységről van szó. A gyermekek számát tekintve jellemzően csak három vagy több gyermek esetén magasabb a szegénység és a depriváció kockázata. A lakóhely típusa számít, de az együtthatók értéke mindenhol alacsony. Az általános tendenciákon túl ismét kitűnik a két szegénységindikátor közötti különbség. Egyfelől a súlyos anyagi deprivációt leíró modellek együtthatói markánsabban térnek el egymástól a két időszakban, főként az iskolai végzettség „ért jóval többet” a kilábalás idején.

7. táblázat. A súlyos anyagi depriváció és a jövedelmi szegénység valószínűsége egyéni szinten, Magyarországon,^a 2009–2012 és 2011–2014

	(1)	(2)	(3)	(4)
	súlyos anyagi depriváció		jövedelmi szegénység	
	2009–2012	2011–2014	2009–2012	2011–2014
<i>Iskolai végzettség (referenciakategória: általános)</i>				
Középfokú	-0,10*** (0,02)	-0,26*** (0,03)	-0,04*** (0,01)	-0,06*** (0,01)
Felsőfokú	-0,16*** (0,02)	-0,31*** (0,03)	-0,07*** (0,01)	-0,08*** (0,01)
<i>Munkaerőpiaci státus (referenciakategória: foglalkoztatott)</i>				
Munkanélküli	0,12*** (0,02)	0,12*** (0,02)	0,10*** (0,01)	0,10*** (0,02)
Inaktív	-0,003 (0,009)	0,002 (0,010)	0,022*** (0,004)	0,007* (0,004)
<i>Lakóhely típusa (referenciakategória: sűrűn lakott)</i>				
Közepesen sűrűn lakott	0,04*** (0,02)	-0,02 (0,01)	0,03*** (0,01)	0,01*** (0,00)
Ritkán lakott	0,03*** (0,01)	-0,04*** (0,01)	0,05*** (0,00)	0,03*** (0,01)
<i>Gyermekszám (referenciakategória: 0)</i>				
1	-0,01 (0,01)	0,01 (0,01)	0,01* (0,01)	0,00 (0,01)
2	-0,01 (0,01)	0,01 (0,02)	0,03*** (0,01)	0,02* (0,01)
3+	0,10*** (0,03)	0,22*** (0,04)	0,14*** (0,02)	0,09*** (0,02)
Életkor kontroll	igen	igen	igen	igen
Megfigyelések száma	15 039	12 102	15 039	12 102

^a Panel probit regresszió, az együtthatók az átlagos marginális hatások becslése.

Megjegyzés: zárójelben a klaszterezett robusztus standard hiba értékei szerepelnek.

*** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

Forrás: saját számítások az EU-SILC 2013. évi és 2015. évi longitudinális mintáin.

Egy középiskolát végzett a válságos években átlagosan közel 10 százalékkal kisebb eséllyel volt deprivált egy (a többi jellemző szerint azonos) általános iskolát végzetthez képest, a második időszakban a várható különbség 26 százalékra nőtt. A felsőfokú végzettség (az általánoshoz képest) átlagosan 16 százalékkal, illetve 31 százalékkal csökkentette a depriváció valószínűségét. Ugyancsak érdekesség, hogy – bár gyermekszám szerint továbbra is egyértelműen a leghátrányosabb helyzetű csoportnak számítanak – a három- és többgyermekesek szempontjából a változások ellentétes irányúak a két mutatónál: a második időszakra a súlyos anyagi depriváció esetében nőtt, a jövedelmi szegénység esetében azonban csökkent körökben az előfordulás valószínűsége.

6. Összegzés

Korábbi, keresztmetszeti adatokon végzett elemzések szerint 2009 és 2012 között, a gazdasági és pénzügyi válság időszakában erősödött a magyar társadalom szegmentálódása, a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profilja élesebbé vált. A 2012 és 2014 közötti időszakban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette. Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy a megelőző keresztmetszeti adatokon végzett elemzés megállapításait követéssel vizsgálatok adatainak használatával ellenőrizzük.

Európai viszonylatban Magyarországon alacsony a keresztmetszeti és a tartós jövedelmi szegénység, viszont a súlyos anyagi deprivációs ráták – mind a keresztmetszeti, mind a tartós – kiugróan magasak. A 2012-ben súlyos anyagi deprivációban élők 70 százaléka volt egyben tartósan deprivált is, 2014-re az arány – a keresztmetszeti depriváció csökkenése mellett – 74 százalékra nőtt.

Magyarországon nemcsak a súlyos anyagi deprivációban élők aránya magasabb, mint a jövedelmi szegényeké, de a megfigyelt dinamika is erőteljesebb, nagyobb a ki- és a beáramlás mértéke az egyes kategóriákban. A jövedelmi szegénységhez hasonlóan, a súlyos anyagi deprivációs helyzetbe belépők között is jellemzően nagyobb arányban vannak jelen az általában magasabb kockázatú csoportok tagjai, de a súlyos anyagi deprivációba be- és kilépők egyaránt jobb társadalmi háttérűek és jobban is hasonlítanak egymáshoz, mint a jövedelmi szegénységbe be- és kilépők.

A többváltozós statisztikai elemzés eredményei igazolni látszanak azt a feltevezésünket, amely szerint a válság enyhülésével elsősorban az általában magasabb státusúak (másképpen az alsóközép- és középosztály) helyzete javult, akik a pénzügyi és gazdasági krízis során csak átmenetileg kerültek nehéz körülmények közé.

IRODALOM

- Duncan, G. J.–Brooks-Gunn, J. (1997): Consequences of poverty. Russell Sage Foundation, New York.
- EC (2013): Social Developments Employment in Europe 2012., European Commission, Brüsszel, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7315>.
- Gábos András–Szivós Péter–Tátrai Annamária (2012): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000–2012. Megjelent: Szivós–Tóth (szerk.) (2012) 37–60. o.
- Gábos András–Szivós Péter–Tátrai Annamária. (2015): Jövedelmi szegénység és társadalmi kirekesztettség jellemzői Magyarországon. Megjelent: Szivós Péter–Tóth István György (szerk.): Jól nézünk ki (... ?!) Háztartások helyzete a válság után. Táarki Monitor Jelentések, 2014. Táarki, Budapest, 44–71. o. http://old.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Gábos András–Tátrai Annamária–B. Kiss Anna–Szivós Péter (2016): Anyagi depriváció Magyarországon, 2009–2015. Megjelent: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): Társadalmi R riport, 2016. Táarki, Budapest, 130–150. o. <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/07gabos.pdf>.
- Gábos András–Tóth István György (2017): Recession, Recovery, and Regime Change. Effects on Child Poverty. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): Children of Austerity: Impact of the Great Recession on Child Poverty in Rich Countries. Oxford University Press. 118–145. o.
- Jenkins, S. P.–Van Kerm, P. (2013): The relationship between EU indicators of persistent and current poverty. CASE Working Paper, No. 169. <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper169.pdf>.
- KSH (2017): Háztartások jövedelme és életszínvonala, 2016. KSH, Budapest, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv16.pdf>.
- Szivós Péter–Tóth István György (szerk.) (2012): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Táarki Monitor Jelentések, 2012. Táarki, Budapest, <http://mek.oszk.hu/13400/13451/13451.pdf>.
- Vaalavuo, M. (2015): Poverty dynamics in Europe. From what to why. Working Paper 03/2015. Publications Office of the European Union, Luxembourg, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=113&langId=hu>.